

Елена Андонова

Ранно езиково развитие. Граматика

Резюме

Книгата „Ранно езиково развитие. Граматика“ докладва за предпоставките, целите, методологията, анализите и изводите от изследвания в областта на психолингвистиката на развитието, област, която даде значителен принос за разбирането ни за механизмите и контекста на ранното детско развитие, както и за големите изследователски въпроси за естеството на познанието. Книгата представя резултатите от дългогодишна работа по разработването и прилагането на нова за страната ни методология за ранното езиково развитие на децата, усвояващи български език – родителски доклади за актуалното ниво на развитие в чеклист формат. В САЩ тази методология бе разработена от екип под ръководството на Елизабет Бейтс (*MacArthur Bates Communicative Development Inventories, MBCDI*), а над 70 адаптации на инструмента са създадени за различни езици по света. През 2012 г. за българските условия разработих *ВЕРБА – Въпросници за езиково развитие – българска адаптация*. За разлика от предишни изследвания на езиковото развитие у нас, които работят с корпуси от записи на скромнен брой деца, този инструмент позволи да се съберат данни за особено голяма извадка от няколкостотин деца през последното десетилетие и по този начин да се открият онези тенденции, които описват типичното, а не само единичното в детското комуникативно развитие у нас.

Монографията си поставя следните цели: да представи методологията и съдържанието на инструмента на ВЕРБА-2 (16- 30 месечна възраст) по отношение на граматиката; да проследи траекторията на развитие на граматиката в тази възраст и да предложи анализ и тълкуване на влиянието на социо-демографски фактори, които намират отражение в него. В допълнение се разглежда хипотезата за неделимостта на лексика и граматика и се предлагат сравнения с между-езикови и между-културни различия за други страни. Този кръг от въпроси се предхожда от представяне на основните теоретични подходи към усвояването на граматиката на родния език и обзор на актуалните изследвания в областта.

Книгата се състои от 8 глави, включително увод и заключение, списък с използвана литература от 196 източника и две приложения на съдържанието на инструмента. Основните теоретични подходи са представени в глава 2, а именно – нативистичният (биолингвистичен) подход на Ноъм Чомски и др. и подходът, основан на употребата, на Томасело, Бейтс и Макуини и др. Глава 3 предлага обзор на различни видове изследователска методология в областта на ранното езиково развитие, като се

спира по-подробно на методологията на родителски доклади на *MBCDI* и на българската адаптация *ВЕРБА*. В глава 4 се откриват характеристиките на извадката и четирите групи критерии за изключване на данни от първоначално събрания масив – по възраст, езиков, здравен статус и поради липсваща информация.

Следващите три глави предлагат обзор на чуждестранни изследвания и анализи на данните за различни аспекти на граматичното развитие на българската извадка. Глава 5 сочи ясно ползата от прилагането на този инструмент, който съумява да улови убедително възрастовата траектория на усвояване на граматичните конструкти – употребата на граматични морфемни (окончания на думите за род, число, време и др.) и възникващите през този възраст умения за съчетаване на думи в изкази с различна синтактична сложност. Тези анализи спомагат за установяване на типичното развитие за български език, като в данните се откриха също големите индивидуални различия по отношение на периода на поява и развитие на конкретни езикови умения.

Глава 6 третира връзката на социо-икономическия семеен статус, дефиниран през индикатори за образователно ниво на родителите, и пол на детето с нивото на езиково развитие, отчитайки също и възрастовите различия, като бяха използвани статистически модели на стандартна множествена регресия и логистична регресия според характера на зависимите променливи. За разлика от изследвания на лексикалното развитие за периода, вкл. за български език, граматичното развитие се оказва под по-слабо влияние на тези фактори. Единствено уменията за съчетаване на думи в изрази са свързани, макар и в относително слаба степен, с пола на детето, а при останалите променливи не се забелязва такава връзка. Резултатите от анализите в глава 7 обаче показват без съмнение неразривната взаимна зависимост между лексикалното и граматичното развитие в ранно детство и по този начин подкрепят теоретични постановки в подхода на употребата и се противопоставят на теоретични модели в био-лингвистичния подход, например дуалният модел на Пинкър и Улман.

В заключение книгата съдържа следните основни изследователски приноси:

1. Разработването на нов методологичен инструмент за изследване на ранното комуникативно развитие на деца, усвояващи български език, ВЕРБА. Този инструмент не представлява превод, а адаптация на *MBCDI* и наложи разработването на изцяло нова и оригинална съвкупност от компоненти, отразяващи спецификата на българската граматична система.
2. Успешното набиране на данни от особено голяма извадка от няколкостотин деца – рядко явление у нас в психологическите изследвания на ранното детство, което дава възможности за нов вид анализи и проследяване на типичната траектория.
3. Проследяване на потенциалното влияние на социо-демографски фактори за ранното езиково развитие по отношение на усвояване на граматиката.
4. Установяване на неразривната връзка между лексикално и граматично развитие, която има своята значимост по отношение на теоретичните модели в областта.
5. Сравнението на езиковото развитие на българските деца с данни от изследвания в други култури и езици.

Като цяло изследването на граматичното развитие в ранна детска възраст, представено тук, е уникално за България с обема на извадката, с широтата на едновременен обхват на анализирани граматични явления, с разглеждането на влиянието на важни социодемографски фактори върху ранното речево развитие и даже върху детското развитие у нас изобщо и с възможността да открие типичната траектория на развитие на отделните категории и структури. Изследвания с инструмента ВЕРБА и в бъдеще ще продължават да дават своя принос по отношение на базисни изследователски теоретични въпроси, основани на спецификата на езиковото усвояване за българския език и на сравнения с други езици и култури. Към това се добавят и практическите ползи от приложение на добър инструмент за оценка на речевото развитие в най-ранна детска възраст, който идва да запълни една немалка празнина в разработването на методики за проучване на най-ранното езиково и по-общо познавателно развитие на децата.